

Acímben jelzett három fogalom szerves egységet képez Deák Ferenc életművében. Írásaiban, egyéni és államférfiúi megnyilatkozásaiban mindig az *igazságos jogot* kereste, és csak a *jogszerű hatalmat* fogadta el. Tőle származik a mondás: „Ha szabadok akarunk lenni, legyünk igazságosak.” De páratlan erkölcsi tisztasága azt is igazolta, hogy aki a közéletben igazságos akar lenni, annak szabadnak kell maradnia. Deák szabad és független maradt minden hatalomtól, nem fogadott el lekötöző tisztségeket. Talán máig az egyetlen magyar politikus, akinek még a császár sem adhatott semmit. Az alábbiakban Deák Ferenc legjellemzőbb tevékenységét, jogszociológiai munkásságát tekintem át, csupán megemlítve jogfelfogásának elméleti alapjait, jogismeretét, jogászai habitusát, büntető-, magán és közjogi gondolkodásának legfontosabb elemeit.

A TERMÉSZETJOGI IGAZSÁG KÖVETŐJE

Jogszemlélete az elvont igazságok rendszerére, a természetjogra épült.¹ A jog és igazság viszonya gyakori hangsúlyt kapott reformkori felszólalásaiban. Van egy törvény, mondta 1833-ban, amelyet a hatalom és erőszak el nem nyomhatott, amely nélkül írott jog igazságos és boldogító nem lehet: ez a természetjog megszeghetetlen törvénye.² A természeti jogra hivatkozott 1836-ban is, amikor a földesurak bíráskodási jogát bitort hatalomnak nyilvánította.³ A jobbágyok személyes szabadságát sem úgy kérte, mint „kegyelmet vagy ajándékot,” hanem úgy sürgette, mint igazságot, amelyet „az emberiség jussainak sértése nélkül meg sem lehet tagadni.”⁴ Az örökösödést természeti szabálynak tartotta, amely a szeretet ideáljára épült. Ezen az alapon támadta az ősiséget, 1834-es országgyűlési beszédében. Az államtudomány alaptételére hivatkozva a szólásszabadságot és a gondolkodás szabadságát „természetből nyert jognak” tartotta, amelyet csak a közakarat kifejezése, a pozitív törvény korlátozhat. A természetjogi gondolat tükröződik a halálbüntetés elleni állásfoglalásaiban is. Követve a francia felvilágosodás gondolkodóit, első megyei felszólalásában az életet megtartó kegyelem mellett érvelt. Pályájuk elején Marat és Robespierre is a halálbüntetés ellen léptek fel, majd – hatalomra jutva – ők követelték lehangosabban a nyaktiló alkalmazását. Deák élete végéig kitartott abolicionista álláspontja mellett.⁵ Szállóigévé vált mondása, miszerint „igazság az égben van, a földön csak a jog,” köznapin értelmezéssel némi rezignációt tükröz. Pedig nem jelent mást, mint a természeti törvény elsődlegességét a törékeny evilági jogszolgáltatással szemben.

Jogismerete páratlan volt. Rendkívüli emlékezőtehetségének köszönhetően bárhol felüthették előtte a Corpus Jurist, az elkezdett latin szöveget folytatni tudta.⁶ A régi magyar törvényekben elrejtett önvédelmi erőt csak olyan tájékozott jogász ismerhette fel, mint ő. Ezzel magyarázható, hogy 1861-ben és 1867-ben az avult jogszabályokból érveket merített a nemzet igazsága mellett, holott azokról majdnem mindenki azt hitte,

Stipta István:

Deák Ferenc nézetei a jogról, igazságról és hatalomról

hogy 1848-ban értéküket veszítették.⁷ A régi jog ilyen mérvű ismerete a világ más részein csupán jogtörténeti kuriózum, de a 19. század Magyarországon Deák Ferenc törvénytudására még nemzeti fontosságú kérdésekben is támaszkodni lehetett.⁸

Deákot nem csupán elvont szabályismeret, hanem jogászai bátorság is jellemezte. Legnagyobb, személyes kockázatot is jelentő jogi küzdelmét az önkényes bírói hatalom ellen folytatta. Az 1839–1840-es országgyűlésen a jog nevében az igazságért szállt harcba a hatalom ellen. Wesselényi, Kossuth és Lovassy perbefogását törvénytelennek, az önkény megnyilvánulásának tartotta. Az 1839. július 3-ai felszólalásában a visszaélő felsőbbíróság tagjait, élet és halál korabeli urait, hatalmi visszaéléssel vádolta. Jogászai habitusának további fontos eleme példás következetessége volt. Első megyei beszéde a halálbüntetés ellen szólt, álláspontját nem változtatta meg akkor sem, mikor párttársai erről mást gondoltak. Első alsóházi indítványa a botbüntetés eltörlését célozta, ezért is élete alkonyáig harcolt, és csak részleges sikert ért el. (1871:52. tc.). Első hatalomellenes felszólalásában a jobbágyok számára „az emberiség legszebb jussait,” a személyi és vagyoni bátorságot követelte,⁹ de ezért még a neoabszolutizmus idején is küzdenie kellett. Türelemmel érvelt, nem volt a jogi doktrínák és a hajlíthatatlan irányzatok képviselője. Csengery Antal szerint „egyszerű nagyság,” aki türelemmel kereste, várta ki és ismerte fel a történelmi alkalmat.¹⁰

Deák Ferenc nemcsak születésénél és sorsánál, hanem képzettségénél és jogi meggyőződésénél fogva is hazai talajon állt. Külföldön nem tanult, ha a határon túlra ment, egészségét kereste, Bécsben hazája ősi jogáért perelt. Közvetlen tapasztalatokból ismerte a magyar valóságot. Tudásának alapjait a jogi műveltsége adta. Ismeretei nem szorítkoztak csupán a Corpus Juris, az országgyűlési előzmények, külföldi törvények, vagy a történelem ismeretére; jogi tudását a hatalmas logika és szellemi képesség a tudás legmagasabb körébe emelte. Senki sem értette meg jobban gondolatának és érzésének minden ízével azt, hogy elsősorban a korszerű reformok segítségével lehet alkotmányunkat és jogrendünket korszerűsíteni. Ő ezt tanulta a történelemből, és ezt a példát követte.¹¹ Az 1789-es eszmék korán megtermékenyítették gondolatait. Fiatalkorából fennmaradt

törvényszéki beszédei is mutatják, hogy a Beccaria, Filangieri, Howard neveihez fűződő humanisztikus mozgalmak milyen erősen hatottak rá. Ma már tudjuk, hogy ismerte az európai irodalom alapvető jogi, államtudományi és közgazdasági műveit. A németeket közvetlenül, a többi német fordításban.¹²

Életútján – annak állandó értékeit hangsúlyozva – három szakasz különíthető el. *Zala bölcseként* bátran harcolt a természetjogi igazságokért, ahogyan Kölcsey írta, a tömegekre is tekintettel. Ezután a *jogi forradalom ügyvédjeként* a radikális ellenzékiekkel és a reakciókkal szemben a legitimitásra, a törvényességre hivatkozott. Tegyük hozzá, ebben a periódusban Kosuthék merészebb reformjait is törvényesnek ismerte el. Az 1848-as változásokat vállalta, az 1849-es forradalommal szemben sem bontott zászlót. Így lehetősége nyílt arra, hogy életének harmadik szakaszában, a *haza bölcseként* a 19. század egyetlen olyan sikeres államférfija legyen, aki erkölcsi feddhetetlenségét mindvégig megőrizve,¹³ hitelesen küzdhetett a jogfolytonosságért.

A HUMÁNUS BÜNTETŐJOG ELŐHARCOSA

A jogról, igazságról, hatalomról és ezek viszonyáról vallott nézetei legmarkánsabban a büntetőjogi munkásságában tükröződnek. Gondolkodására nagy hatással volt Beccaria korszakos műve. Első elhíresült beszéde a halálbüntetés ellen szól, ebben szó szerint idézte a jogfilozófus tételeit. Érvelt a bírói méltányosság mellett, hivatkozott az életet megtartó kegyelem fontosságára, a büntetőjogi megtorlás értelmetlenségére. A büntetőjogi tervezetről 1832-ben írt észrevételeiben a jogszolgáltatás törvényhez kötöttségéről, az ártatlanság vélelméről, az anyagi és erkölcsi rehabilitációról, a rendkívüli bírászkodás visszaszorításáról írt. Elutasítja a korabeli inkvizíciós jellegű eljárást. „A vétek maradjon inkább büntetlenül, – vallja – mintsem hogy valamely, talán ártatlan polgárnak igazságtalan sérelem okoztassék.” A törvények értelmezéséről szóló 1834-es országgyűlési beszéde is Beccaria gondolatmenetére épül.

Ő volt az 1843. évi anyagi javaslat összeállításáért felelős testület elnöke. Bár annyi nagyszerű elme még nem ült együtt törvényszerkesztő bizottságban, a kidolgozott anyagi javaslatban – Pulszky Ferenc szerint – minden szó Deáké volt.¹⁴ Az 1843-as alkotás valóban rendkívüli. Nem előzte meg hosszas előkészítés, nem kísérte segítő állami figyelem. Az elkészült mű abból indult ki, hogy az állam csak legvégső esetben veheti el az egyéntől a szabadságát, de életéről nem rendelkezhet. A hatalomnak ugyanazon erkölcsi elveket kell követnie, mint amelyeket az egyéntől elvár. A polgárt akkor kell legsúlyosabban büntetni, ha embertársa életére vagy szabadsága ellen tör. A büntetés deáki értelemben nem merev megtorlás, nem valamely abszolút erkölcsi parancs megvalósítása. Célja az összesség védelme, és az egyén megjavítása. A javaslat büntetés célját nem az elrettentésben, hanem a javításban határozta meg. A

büntetőjog feladata nem merül ki a tettes megbüntetésében, a sértett érdekeit is védeni kell, kárát meg kell téríteni. Deák büntetéstanában humánus világfelfogás tükröződik.¹⁵ Nézeteivel szemben később a hazai jogrend a tudomány és a törvényhozási technika szempontjait, a német kódexet követte. Különös elégtétel, hogy a 20. század büntetőjogi doktrínái visszahozták Deák eszméit. A halálbüntetés eltörlésében, a visszaesés szabályozásában, a bűncselekmények kettős felosztásában, a büntetés végrehajtásának módjában, a büntetés nemének és mértékének a tett indokaihoz és a tettes személyiségéhez való alkalmazkodásában, a sértett fél érdekeinek előtérbe helyezésével a jelenlegi gyakorlatot előlegezte meg. Az 1843-i javaslat volt az első az európai kódexek között, amely a szabályozás súlypontját az általános tanokra helyezte, az első, amely az individualizációt első rangú kérdésnek tekintette.¹⁶ A javaslat büntetési rendszere, a benne megnyilatkozó fejlett történelmi jogérzet ma is meglep bennünket. Deák kifejezett kívánságára a törvényjavaslat szövege egyszerű, a köznyelvhez közel álló volt.¹⁷

Mittermayer heidelbergi tanár, a legtekintélyesebb német büntetőjogász szerint: „Egyetlen törvényhozási munka sem mutatott oly magas fokú törekvést a kor haladásának, az igazság követelményének s a büntetőjog vívmányainak megfelelni, mint a magyar javaslat. Egy törvény sem oly eredeti, mint a magyar.”¹⁸ A szakirodalom gyakran rokonítja Deák kodifikációs tettet a napóleoni jogösszefoglalási sikerekhez. Legyünk kissé elfogultak Deák javára: Napoleon csak az elvek meghatározásában vett részt, a mi kodifikátorunk eredményes volt a részletkérdések kidolgozásában is.

Ha a bírói önkény ellen nem is tudott fórumot teremteni, ragaszkodott a bírák választásának elvéhez és az esküdtsek intézményéhez. A politikai természetű bűnügyeket ki akarta venni a közönséges bírói hatalom kezéből. Minisztersége idején ő vezette be a sajtóesküdtszéki eljárást. Az 1843. évi javaslatában a kapitális politikai pereket egy állambíróságra kívánta ruházni. Ezt a gondolatot fejlesztette javaslattá az 1870. július 7-ei állambírósági koncepciójában. Elsőként vetette fel Magyarországon az alkotmánybíráskodás szükségességét. Ezt is a hatalom igazságossá tétele, humanizálása, joghoz kötése érdekében.¹⁹

A MAGÁNJOGI JOGEGYENLŐSÉG HIRDETŐJE

Zala bölcseként harcolt a kereskedelmi, váltó, csődjog korszerűsítéséért. Követelte a földesúr és a jobbágy közti viszony rendezését, mégpedig a természet szent törvénye nevében. A bírhatási juss (a tulajdonhoz való jog) szerinte minden ember veleszületett joga. Harcolt a hitbizomány eltörléséért, mert azt a természet rendjével, a jogi egyenlőséggel összeférhetetlennek tartotta. A jobbágytelkek területének megállapítása körüli vitában hétszázézer joggal bíró érdekével szembehelyezte a hétmillió jogtalan. A közbiztonságot az állam legfőbb

céljának tartva, követelte az örökváltságot is. Nem egyszer mondta: mindezért azok nevében is küzdött, akiknek sorsáról volt szó, de akiknek nem volt szavuk a rendek országgyűlésén.²⁰

Vécsey Tamás szerint „igazi jogász az, aki a jognélkülinek jogot szerez.” A jogkiterjesztésben az ország sorsát meghatározó mindhárom reformkori politikuskunknak döntő szerep jutott. Széchenyi a gazdasági és hiteltörvényhozás, Kossuth a jobbágyfelszabadítás terén adott jogot. Deák Ferencnek ezen a téren is a kiengyelítés, a kibékítés történelmi műve jutott. A magyar magánjogi kiegyezés az 1861. évi országbírói értekezleten történt meg.²¹ Ebben az esetben is a magyar jogfolytonosságot kellett idegen hatalom oktrojálta törvények által visszaállítani, az 1848-i törvényhozásnak az intézmények lebontásában eredményes, az építésben megakadt munkásságát gyors ütemben új intézményekkel pótolni. A magyar magánjogot kellett kibékíteni az osztrák joggal, ősi szabályainkat az idegen alkotásokkal, a jogfolytonosság elvét a kiáltó új szükségletekkel. Mindezt olyan területen, ahol a legcsekélyebb megrázkódtatás ezek vagyoni létét veszélyeztette és olyan légkörben, amelyben izzó gyűlölet fogott körül mindent, ami idegen, és fanatikus rajongás mindent, ami hazai. Deák mentette meg a magyar törvények mellett a telegkönyvet, az úrbéri és ősiségi reformot.²²

A KÖZJOGI TÖRVÉNYESSÉG ÖRE

Az igazságos és törvényes hatalom kérdésével legtöbbet közjogi művei foglalkoznak. Mondhatjuk, Deák a magyar államjog óriása volt. Ma már tudjuk, a közjog nem más, mint a törvényes valósággá vált politikai siker. Senki sem látta tisztábban, mint ő, hogy a hatalom nyers erőszaka ellen a jog erőtlen fegyver. Mégis, Deák a magánjogban a magyar jogérzet, a közjogban a magyar törvényesség megtestesítője volt. Hatalomfelfogása a szerződéselméletre épül, a társadalmat, mint Rousseau, polgári társaságnak tekinti. A szólásszabadságról, 1835-ben tartott beszédében a klasszikus liberális tézist idézte: alkotmányos államban a törvénynek kell uralkodnia. A megyei vitákban bátran érvelt a haladó reformok mellett. Ugy vélte, hogy az önkéntes örökváltság „nem sérti polgári alkotmányunkat,” az abszolutizmus idején arról írt, hogy a jogegyenlőség korparancs, de a „hajdani idegen hódítás” miatt nem lehet teljes.

Őt legnagyobb közjogi műve: az 1861-es két felirati javaslat, az Adalékok, a Húsvéti cikk és az 1867-ei felirati beszéd a jogfolytonosság bibliája volt. Ezekben bizonyította, hogy az Osztrák Császárság és Magyarország, mint két állam között semmiféle állami szövetség vagy szerződés soha nem jött létre, és így a két állam szuverenitása – egyedül az uralkodó személyének közösségét kivéve – a legkisebb mértékben sem korlátozza egymást. Maga a közös és együttes védelem is a nemzet és király szerződése. Ugyanő, aki ezt az álláspontot az 1867. évi törvénycikkek legkisebb részletei-

ben is fenn tudta tartani, a Pragmatica Sanktiót is a nemzet és a király közötti valóságos szerződésnek tekintette. Mégpedig, ahogy ma mondanánk, visszateherrel kötött szerződésnek, amelynek nemcsak a trónöröklés a következménye, hanem az ott megjelölt feltételek teljesítése is, nevezetesen Magyarország teljes állami önállóságának tiszteletben tartása. Az említett művekben a közjogi szerződést a legteltesebb jogi értelemben, sőt ha szabad mondani, egész magánjogi szigorral fogja fel. A megállapodást egészben kell teljesíteni, és aki az abban foglalt kötelezettségét nem teljesíti, nem tarthat igényt a belőle származó előnyökre sem. Ebből a magyarázathoz az is következett, hogy viszonyunk az Osztrák Császársággal méltányossági és célszerűségi okokból megváltoztatható. Ez az értelmezés a választott királyság lehetőségét is fenntartotta.²³

A POLITIKAI ERKÖLCS APOSTOLA

Miként Deák Ferenc uralkodó gondolata a jogtisztelet, a törvényekhez való ragaszkodás, uralkodó érzése az erkölcsi erőbe vetett hit volt. Kritikus időkben mindig hirdette, hogy morális erővel minden erőhatalmon győzedelmeskedni lehet. Az 1836. és 1840. évi követjelentései a politikai erkölcs legszebb apoteózisai. Üzente választóinak, hogy a morális erő a népek legnagyobb kincse. A népnek csak azon felszólalásai hatalmasak – írta –, amelyeket csüggedni nem tudó erkölcsi erő támogat. Következtesen hangoztatta azt is, hogy a politikának a jellemmel nem szabad ellentétbe kerülnie. A politikai és magánerkölcs Deák felfogása szerint nem választható el egymástól. Az igazságosság volt reformjainak további mozgató ereje. „Itt az Isten napja alatt mondom, szólt a háziadó kérdésében, nincs azon országon Isten áldása, ahol nincsen igazságosság is.”²⁴ A 19. század harmadik évtizedéig még nyom nélkül maradt törvénytárunkban azon átalakulás, amely Franciaországban és utána más államokban az igazságosabb és emberesebb jogrendszert megteremtette. A jogi modernizációt nagyrészt Deák Ferencnek köszönhetjük.²⁵

*

Babits Mihály a magyar karakterről szóló művében írta, hogy népünk ragaszkodik a „közjogi fikcióhoz,” képzelte jogaihoz, a jogfolytonossághoz. A legjellegzetesebb magyar politikusnak Deák Ferencet tartotta, aki-ben legmagasabb szinten ötvöződött a realizmus és egy sajátos magyar platonizmus. Sőt, magában a magyar realizmusban van egy adag platonizmus, hiszen egyazon ember képviselheti a kettőt. A jogi helyzet – vélte –, valóságosabb a mi szemünkben, mint a tényleges állapot. Az utókor bölcsességével megállapíthatjuk: a legtöbbet azért, hogy a kettő közeledjen, a 19. században Deák Ferenc tette. Talán nem a szemlélődő platóni, hanem a cselekvő szolóni értelemben. A hatalom és a jog kibékítésével, az igazság érvényesülésének erős hitével.

Jegyzetek

- ¹ A győri királyi jogakadémián természetjogot is hallgatott, amelyet Szibeniszt Mihály adott elő. Tanárának Institutiones juris naturalis, című kétkötetes tankönyve 1820-ban, Győrben jelent meg.
- ² Idézi Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölcsélet Magyarországon. (Budapest, 1980. 151. p.)
- ³ Deák Ferenc beszédei. Összegyűjtötte Kónyi Manó. I. köt. (Budapest, 1903. 16. p. [Továbbiakban: Deák Ferenc beszédei]).
- ⁴ Deák Ferenc beszédei I. köt. 33. p.
- ⁵ Fekete Sándor: A nemzet prókátora. Emlékezés Deák Ferencre. (Budapest, 1976. 25. p. [Továbbiakban: Fekete]).
- ⁶ Jogakadémiai éveiről: Molnár András: A fiatal Deák Ferenc. A felkészülés és a zalai pályakezdet évei. 1803–1833. (Osiris. Budapest, 2003. 41–54. p.); Németh Ambrus: A győri királyi tudományakadémia története. III. rész 1806–1850. (Győr, 1904. 116. p.); Ferenczi Zoltán: Deák Ferenc, mint tanuló a győri akadémián. (Akadémiai Értesítő, XV. Köt. 11. füzet, 1904. november 15. 485–487. p.)
- ⁷ Kenedi Géza: Deák Ferenc emlékezete. Jogtudományi Közlöny 1903. nov. 13. 38. évf. 46. sz. 383. p. (Továbbiakban: Kenedi).
- ⁸ Csoór Gáspár szerint: „Deák, ha szól, a törvénykönyvön tartja a kezét, a nemzet élő lelkiismerete, a jog képviselője, úgy az elnyomással, mint a forradalommal szemben.” Új Idők 1902. II. köt. VIII. évf. 39. sz., 1902. szeptember 21. 263. p.; Fekete 16. p.
- ⁹ Deák élete. Írta Ferenczi Zoltán. I. köt. (Budapest, 1904. 96. p.; Kenedi 382. p.)
- ¹⁰ Kenedi 381. p.
- ¹¹ Molnár András: Deák Ferenc. (Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest, 1998. 11. p.); Wlassics Gyula, báró: Deák Ferenc (Budapest, 1912. 20. p. [Továbbiakban: Wlassics]).
- ¹² Wlassics 21. p.; Helyesen jegyzi meg Csengery Antal, aki közelről ismerte Deákot, hogy ő azok közül való volt, akik a nyugat-európai eszméket nem Széchenyi műveiből ismerték meg. Ma már köztudomású, hogy kedvelt írói voltak Rotteck, Welker és Schlosser. Külföldi útjain többekkel megismerkedett, Mittermay-errel is találkozott.
- ¹³ Egyed István 1936-ban a következőket írta: „Mondják, hogy Deák a nemzet ügyvédje volt abban a perben, amelyet az uralkodóházzal és Ausztriával folytatott. Deák azonban nem volt prókátor a szónak abban az értelmében, hogy a törvényt elcsavarásával, a paragrafusok mesterként csoportosításával akart volna célt érní.” Emlékbeszéd Deák Ferenc felett. (Országút. 1936. november (II.) 9. sz. 3. p.); Fekete 81. p.
- ¹⁴ Wlassics 64. p.
- ¹⁵ Varga János: Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszert tervezete. (Zalai Gyűjtemény 15. Szerk. Degré Alajos. Zalaegerszeg, 1980. 38. p.)
- ¹⁶ Jogtudományi Közlöny 1903. okt. 16. 38. évf. 42. sz. (F. E.): 345–346. p.
- ¹⁷ Balogh Elemér: Deák Ferenc és az anyagi büntetőjog kodifikációja. In: A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere. Szerk.: Molnár András (Zalai Gyűjtemény 43., Zalaegerszeg, 1998. 132–133. p.); Kenedi 385–386. p.
- ¹⁸ Györgyi Kálmán: Mittermaier und der ungarische Strafgesetzentwurf vom Jahre 1843. In: Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Juridica, Tomus XXX. (Budapest, 1989.); Wlassics 65. p.
- ¹⁹ Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi Napló II. köt. (Pest, 1869. 381, 442. p. [továbbiakban: Napló 1869]); Deák Ferenc beszédei I. 219–222. p.; Csizmadia Andor: A polgári államépítés Deák Ferenc politikai nézeteiben. In: Jogi emlékek és hagyományok. (Bp. 1981. 345–346. p.); Kovács Kálmán: Az esküdszék és az „articuláris bíróság” ügye az 1843–44. évi büntetőeljárás törvényjavaslatok előkészítésének vitáiban. Jogtudományi Közlöny XXIX. 5. sz. 220–224. p.
- ²⁰ Zoltán József: Deák a civiljogász. Jogállam 1937 nov.–dec. 378. p.
- ²¹ Nizsalovszky Endre: Deák Ferenc és a magyar polgári magánjog kialakulása. In: Tanulmányok Deák Ferencről. Szerk. Degré Alajos. (Zalai Gyűjtemény 5., Zalaegerszeg, 1976. 74–79. p.)
- ²² Szladits Károly: Deák Ferenc és a mai magánjogunk. Jogtudományi Közlöny. 1903. okt. 16. 38. évf., 42. sz. 348–351. p. A törvények visszaható ereje ellen, a szerzett jogok védelme és a jogfolytonosság nevében szólal fel akkor, amikor a Somsich féle – már említett – ősiséget eltörlő javaslatot ellenezte, amely ősiséget az uti possidetis elv alapján akarta rendezni. De akkor is, amikor az októberi diploma megjelenése után Pest városa közgyűlésén felszólalt és éppen úgy, mint valamivel később az Országbírói értekezleten azt hangoztatta, hogy a 48 előtti magyar jogot változtatlanul nem lehet visszaállítani.
- ²³ Kenedi 387–388. p.
- ²⁴ Wlassics 7. p. „Érdekes vonás és Deák uralkodó érzésének, az erkölcsbe vetett hitének jellemző kifejezése, hogy a javaslatban az erkölcsi szempontok milyen megérdemelt méltatásban részesülnek. A szülők iránti kötelező tisztelet miatt a gyermek a szülő ellen nem élhetett tetteges becsületsértés esetén viszonzással.” uo. 65. p.; Berzeviczy Albert szerint Deákot „az államférfiúi nagyságának legértékesebb tartalma: a jog erejébe és az erkölcs felsőbbrendűségébe vetett rendíthetetlen hit” jellemezte. Halálának fél-évszázados évfordulóján mondott beszéd. (Akadémiai Értesítő, Budapest. 1926. 19. p.)
- ²⁵ Dr. Balogh Jenő: Deák Ferenc emlékezete. Jogállam 1903. 525. p.

BEVEZETÉS

Az egyes államok kormányzati rendszerének lényeges pontja az államfő és a kormány kapcsolata. Ez a viszony a XX. század folyamán jelentős változásokon ment keresztül. Az általános tendencia az államfői hatalom csökkenése és ezzel párhuzamosan a kormány súlyának növekedése volt, de ez alól is vannak kivételek. Tanulmányunkban Németország, Ausztria, Csehország és Magyarország legújabbkori történetében tekintjük át a központi végrehajtó hatalom gyakorlásának módjait.

Republikánus keretek között a köztársasági elnöktől elkülönült kormány nem feltétlenül szükséges. A prezidenciális rendszerekben ez a két államhatalmi szerv nem válik el egymástól. A monarchiákban azonban a közjogilag felelőtlen uralkodó nem működhet egy tőle elkülönült minisztérium nélkül, amelynek tagjai az el-

Szabó István

Az államfő és a kormány kapcsolata a közép-európai államokban az első világháború végétől napjainkig*

lenjegyzés által átvállalják a felelősséget. Európában azonban a monarchiák eltörlése után, a köztársaságokban is megmaradt a végrehajtó hatalom államfő és kormány közötti megosztottsága.